

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.414

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/58>

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

INFORMATIZATION OF LAND LEGAL RELATIONS IN HISTORICAL ASPECT

Горун Ю.В., аспірант IV курсу кафедри аграрного земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Розвиток будь-якого суспільства нерозривно пов'язаний із технологіями, які винайшло таке суспільство для свого існування. Держава, як певна політична організація, зобов'язана використовувати ті механізми, які в неї існують для досягнення своїх завдань та виконання необхідних функцій.

Історичний аналіз розвитку людства дає зрозуміти, що на кожному етапі свого еволюційного розвитку держава використовувала ті здобутки, які були винайдені у відповідному проміжку часу. Наприклад, використання паперових носіїв для вираження правових норм, здійснення кодифікації законів та правил в один нормативно-правовий акт, створення реєстрів для упорядкування відносин власності, проведення легалізації документів, що підтверджують власність та інші.

Право, як універсальний інструмент регулювання суспільних відносин, не може розвиватись окремо від розвитку суспільства, а навпаки повинно використовувати всі можливості для здійснення регулювання таких відносин.

Фріц Махлупа у 1962 році у своїй праці «Виробництво і розподіл знань в Сполучених Штатах» визначив, що винаходи нових промислових зразків, моделей та інших приладів докорінно змінять подальший розвиток людства. Саме у своїй праці Ф. Махлупа започаткував таке поняття як «інформаційне суспільство».

За загальним правилом під інформаційним суспільством розуміється новий історичний етап розвитку людства та в цілому цивілізації, де головними продуктами є інформація та знання.

Деякі вчені під інформатизацією в праві розуміють суспільно-правові відносини, що пов'язані в більшості випадків із правом інтелектуальної власності, та відповідно інформатизація це ніщо інше як явище, що виникає під час використання мережі інтернет та різного роду обчислювальної техніки.

Проте інформатизація є значно ширшим явищем, покликаним саме для упорядкування будь-яких суспільних відносин.

Земельні правовідносини, як передбачені нормами земельного права відносини, що базуються на власності, не є виключенням щодо використання технологій при їх регулюванні.

При цьому таке регулювання (із використанням інформатизації) почалося відбуватись не тільки у XXI, а й існувало раніше.

В рамках даного наукового дослідження, буде розглянуто процес інформатизації земельних правовідносин від часів Київської Русі до моменту створення Української Народної Республіки.

Ключові слова: інформатизація, земельні правовідносини, земельне право, державна реєстрація, земельна ділянка.

The development of any society is inextricably linked to the technologies that such a society has invented for its existence. The state, as a certain political organization, is obliged to use its mechanisms to achieve its objectives and perform the necessary functions.

Historical analysis of human development makes it clear that at each stage of its evolutionary development, the state has used the achievements that were invented in the relevant period of time. For example, the use of paper media to express legal norms, codification of laws and rules into one legal act, creation of registers to regulate property relations, legalization of documents confirming property, and other.

Law, as a universal tool for regulating social relations, cannot develop separately from the development of society, but rather must use all opportunities to regulate such relations.

In 1962, Fritz Machlup in his work "Production and Distribution of Knowledge in the United States" determined that the invention of new industrial designs, models and other devices would radically change the further development of mankind. It was in his work that F. Machlup coined the concept of the "information society".

As a general rule, the information society is understood as a new historical stage in the development of humanity and civilization in general, where the main products are information and knowledge.

Some scholars understand informatization in law as social and legal relations related in most cases to intellectual property rights, and accordingly, informatization is nothing more than a phenomenon that arises when using the Internet and various types of computing equipment. However, informatization is a much broader phenomenon designed to streamline any social relations.

Land legal relations, as property-based relations stipulated by the norms of land law, are no exception to the use of technology in their regulation.

At the same time, such regulation (with the use of informatization) began to take place not only in the XXI century, but also existed earlier.

In the framework of this research, the author will consider the process of informatization of land legal relations from the times of Kyivan Rus to the establishment of the Ukrainian People's Republic.

Key words: informatization, land relations, land law, state registration, land plot.

За загальним правилом більшість осіб під поняттям інформатизації розуміють використання різного роду технологічних засобів для швидкого обміну інформацією. Так, загальноприйнято вважати, що XXI століття є «інформаційним суспільством».

Фріц Махлупа у 1962 році у своїй праці «Виробництво і розподіл знань в Сполучених Штатах» визначив, що винаходи нових промислових зразків, моделей та інших приладів докорінно змінять подальший розвиток людства. Саме у своїй праці Ф. Махлупа започаткував таке поняття як «інформаційне суспільство» [1].

При цьому поняття «інформаційного суспільства» та «інформатизації» не є тотожними. Під «інформатизацією» розуміється процес створення, функціонування та широкого використання різного роду інформаційних ресурсів [2, с. 17]. При цьому інформатизація досить широко використовується і в правовій сфері.

Деякі вчені під інформатизацією в праві розуміють суспільно-правові відносини, що пов'язані в більшості випадків із правом інтелектуальної власності, та відповідно інформатизація це ніщо інше як явище, що виникає із використанням мережі інтернет та різного роду обчислювальної техніки [3, с. 486].

Законодавець ж зазначає, що інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій (у пункті 14 частини 1 статті 1 Закону України від 01.12.2022 року № 2807-IX «Про Національну програму інформатизації» [4]).

Із відповідного твердження можна дійти висновку, що інформатизація нерозривно пов'язана із впровадженням певних цифрових технологій, якими на певному етапі своєї еволюції володіє відповідне суспільство.

На думку автора є хибним вважати, що інформатизація пов'язана виключно із цифровими технологіями, адже сутність інформатизації в праві – це використання сучасних технологій для регулювання суспільних відносин. Такі «технології» були різними на кожному етапі розвитку суспільства, починаючи від записування законів на папері, закінчуючи існуванням різного роду мобільних застосунків, онлайн сервісів для надання адміністративних послуг державою.

Багато хто із науковців вважає, що правове регулювання будь-яких суспільних процесів повинно відбуватись із використанням сучасних технологій, які мають використовуватись з урахуванням юридичної техніки. Так, Н. М. Крестовська вважає, що сучасна держава – це результат зміни менталітету людей, сприйняття не тільки колишніх традицій державності, але й використання загальнолюдських цінностей і змін у сучасному світі [5, с. 257].

Однією із традицій державності є непорушність права власності, яка закріплена у всіх міжнародних конвенціях та подальших нормах національного права. При цьому держава не може існувати без власності як такої, адже наявність території вже за своєю суттю є власністю держави або осіб, які проживають у відповідній державі.

Власність на землю є певною «канонічною» інституцією, що виникла з існуванням держави та влади в цілому. На основі вищезазначеного можна дійти проміжного висновку, що інформатизація у праві це певний засіб для регулювання суспільно-політичних відносин у певній державі.

Якщо ж ми аналізуємо в історичному аспекті існування інформатизації у земельному праві на території сучасної України то перш за все варто почати з періоду існування Київської Русі.

Правові норми, що регулювали право власності на територіях Київської Русі, мають характерну ознаку, а саме переаження звичаєвого права. Найдревнішим нормативно-правовим актом часів Київської Русі є Руська Правда прийнята за князювання Ярослава Мудрого, у якій містився збір законів, що регулювали суспільно-політичний лад відповідної держави.

Фактично здійснення кодифікації відповідних звичаєвих норм у єдиний нормативно-правовий акт є саме інформатизацією, проте в рамках цієї праці автором буде розглядатись саме інформатизація земельних правовідносин.

Так, звичаєве право часів Київської Русі у частині регулювання земельних правовідносин містило наступні норми [6, с. 39]:

- порядок набуття права власності на відповідні землі (окупація та подальше використання нічийних земельних ділянок; надання уповноваженими інституціями в наділ особі землю, яку вона зайняла; набуття землі на підставі цивільно-правових угод, тощо);
- порядок розподілу урожаю, що був вирощений на відповідній землі;
- порядок розподілу скарбів, що могли бути знайдені на відповідній землі.

В рамках відповідного дослідження, що проводиться в межах цієї статті, цікавими особливостями інформатизації земельних правовідносин за часів Київської Русі є наступні.

По-перше, при самовільному зайнятті землі, особа, яка її зайняла, позначала таку землю своїм знаком, що фактично в певній мірі є ідентифікацією власником землі перед іншими особами.

По-друге, при наділі землі відповідній особі компетентними органами фактично відбувався процес формування меж землі, що повинна належати такій особі та подальше внесення запису до відповідних книг (реєстрів), що саме ця земля належить конкретній особі.

Наступним суспільно-політичним об'єднанням, що існувало на територіях сучасної України є Велике князівство Литовське, Руське, Жемайтійське. Основним кодифікованим актом, що регулював суспільно-політичні відносини у Князівстві, був Статут Великого князівства Литовського, який видавався у трьох редакціях, а саме 1529 року, 1566 року та 1588 року. Норми, що регулювали земельні відносини відображали саме ті технологічні здобутки, що діяли у відповідному проміжку часу існування Великого князівства Литовського.

Так, підстави набуття та відчуження земель за часів Великого князівства Литовського фактично не відрізнялись від тих, що були закріплені у Руській Правді. Проте характерною особливістю розвитку земельних відносин у відповідному проміжку часу є поява такого інституту як іпотека та саме здійснення реєстрування власності у відповідних державних реєстрах.

Так, при здійсненні будь-яких операцій з майном (у тому числі і земельними ділянками) документи, що підтверджують правдивість такої операції, вносились до судових книг, що фактично у сьогоденні являється здійсненням державної реєстрації [7, с. 160].

Проміжок часу перебування українських земель у складі Російської Імперії характеризується значним розвитком порядку регулювання земельних відносин та подальшим використанням саме інформатизації як явища необхідного для регулювання суспільних відносин. Відповідний розвиток інформатизації земельних правовідносин у Російській Імперії перш за все пов'язаний із значним розвитком міст, що будувались. При цьому, характерною особливістю розвитку земельних відносин за часів Російської Імперії є те, що у кожному місті існували свої особливості набуття права власності на землі поряд із існуванням загально-імперських норм права.

В рамках цього дослідження варто більш детально розглянути нормативно-правове регулювання земельних відносин при розбудові міста Одеси.

В Одесі з 1790 по 1850 роки існувало два основних органи, що відповідали за надання у власність земель, що входять до складу міста, а саме Інженерна команда міста Одеси та Одеський міський магістрат [8, с. 13].

Інженерна команда міста Одеси за своєю суттю була державним органом, що проводив геодезичні вишукування та формував із земель земельні ділянки, які в подальшому передавались у власність. Одеській міських магістрат, у свій же час, був органом, що встановлював певні обмеження щодо порядку забудови міста та затверджував факт передачі земельної ділянки відповідній особі.

Із швидкою забудовою міста в подальшому був створений єдиний орган, а саме Одеський будівельний комітет, який об'єднував у собі повноваження двох відповідних органів.

Процес отримання земельної ділянки у місті Одеса фактично виглядав наступним чином:

- особа зацікавлена в отриманні земельної ділянки, яка була нічийна, подавала до Одеського будівельного комітету заяву про надання їй у власність земельної ділянки. У відповідній заяві зазначалось фактичне місце розташування земельної ділянки, її приблизні розміри та інформація про те для чого буде використовуватись відповідна земельна ділянка;

– після надходження заяви зацікавленої особи до Одеського будівельного комітету, геодезисти виходили на

місцевість та перевіряли відсутність будь-яких будівель на бажаній землі та перевіряли по реєстрах відсутність інших власників на відповідну земельну ділянку. Після чого геодезистами видавався висновок про можливість передачі відповідної землі у власність зацікавленій особі та встановлювались на місцевості межі земельної ділянки;

– після надання висновку та встановлення меж земельної ділянки зацікавленій особі, видався документ, що підтверджував власність на відповідну земельну ділянку. При цьому цікавим моментом є те, що у відповідному документі містилась інформація щодо того як саме повинна використовуватись відповідна земельна ділянка та строки заbudови відповідної земельної ділянки. У разі, якщо особою пропускалися відповідні строки заbudови земельної ділянки, то така земельна ділянка могла бути вилучена на користь міста.

Отже, на конкретному прикладі інформатизації земельних правовідносин у місті Одесі ми бачимо, що у XVIII–XIX століттях існував: – інститут землевпорядників (геодезистів), які фактично розробляли документацію із землеустрою та формували із землі земельну ділянку із чіткими межами; – інститут категорій земельних ділянок. При отриманні у власність земельної ділянки існували певні обмеження щодо того яким чином повинна використовуватись відповідна земельна ділянка, тобто її цільове використання; – інститут державної реєстрації земельної ділянки, як об'єкта нерухомого майна. При цьому, існувало декілька реєстрів, а саме: землевпорядний та реєстр власників майна.

Відповідні ознаки свідчать про значну інформатизацію земельних правовідносин за часів існування Російської Імперії та використання сучасних засобів для регулювання земельних правовідносин.

Внаслідок революцій, що сталися спочатку у 1905 році та далі у 1917 році, на території українських земель було створено Українську Народну Республіку (далі – УНР), як незалежну демократичну державу.

Для регулювання земельних правовідносин Центральною Радою УНР (далі – ЦР УНР) було створено посаду Секретаря у земельних справах, який повинен був відповідати за регулювання земельних правовідносин. В подальшому, 07.11.1917 року Центральною Радою УНР було прийнято та опубліковано III Універсал, яким було скасовано право приватної власності на поміщицькі, удільні, монастирські, церковні та інші землі нетрудових господарств та запроваджувався перехідний період.

З метою врегулювання земельних правовідносин Центральною Радою УНР 31.01.1918 року було при-

йнято Земельний закон. Земельним законом ЦР УНР від 31.01.1918 року запроваджувалась вертикаль розпорядження землями та порядок їх набуття у власність або користування.

Загальне управління землями та надрами здійснювала Центральна Рада УНР, міськими землями розпоряджалися органи місцевого самоврядування, сільськими землями – сільські громади, волосні, повітові та губернські земельні комітети.

Фактично Земельний Закон ЦР УНР від 31.01.1918 року став законодавчим актом, який містив в собі здобутки інформатизації земельних правовідносин за попередні сторіччя. Відповідним законом запроваджувався поділ земель на категорії використання, порядок отримання земель у власність, порядок виконання землевпорядних робіт та інше [9].

Проте через переворот, що відбувся 29.04.1918 року, Центральній Раді УНР не вдалось до кінця реалізувати положення Земельного закону від 31.01.1918 року.

Отже, з огляду на проведення дослідження варто зазначити, що процес інформатизації земельних правовідносин на території сучасної України почався ще за часів Київської Русі, коли було впроваджено процес ідентифікації власника землі, шляхом встановлення певного знаку та здійснення державного регулювання порядку наділу землею зацікавленої особи.

Далі за часів існування Великого князівства Литовського почався процес формування та впровадження реєстрів власників, шляхом ведення паперових книг (судових реєстрів). Під час перебування українських земель у складі Російської Імперії відбувався процес становлення інституту кваліфікованих землевпорядників та геодезистів, які встановлювали межі земельної ділянки на місцевості та порядок її використання.

Земельний закон Центральної Ради УНР від 31.01.1918 року був уніфікованим та кодифікованим нормативно-правовим актом, який повинен був комплексно регулювати земельні правовідносин, проте через переворот положення відповідного закону не запрацювали в повній мірі.

При цьому під інформатизацією необхідно розуміти більш ширші явища, ніж використання певних технологічних здобутків. На ранніх стадіях існування суспільства інформатизація – це використання певних знаків для індивідуалізації особи власника, ведення реєстрів відповідних власників, використання паперових носіїв для закріплення різного роду інформації щодо власності та порядку використання такої власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fritz Machlup. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton: Princeton University Press. 1962. P. 436.
2. Політанський В.С. Інформаційне суспільство в Україні від зародження до сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. № 42. С.16–22.
3. Іванов В.Г. Інформатизація права і правозабезпечення інформатизації. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченій 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р. Одеса, 2021. С. 485–487.
4. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 року № 2807-IX / *Верховна Рада України*. URL: <http://surl.li/uasvf> (дата звернення: 30.05.2024).
5. Крестовська Н. М. Нові підходи до типології держави. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. Одеса. 2012. Підрозд. 3.9. С. 256–268.
6. Домбровський О.І. Право власності Київської Русі. *Конституційно-правовий вимір в розвитку правової системи України* : Матеріали науково-практичної конференції присвяченій 95-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора Стрельцова Льва Михайловича (1918–1979). Четверті юридичні читання, м. Одеса, 25 жовтня 2013 р. Одеса, Астропринт, 2013. С. 37-40.
7. Остапенко Т.О. Процес забезпечення цивільно-правових зобов'язань за Статутом Великого князівства Литовського 1588 р. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Одеса. 20 травня 2016 р. : у 2 т. Т. 1. Одеса, 2016. С. 160–162.
8. Губар О.Й. *Історія містобудування Одеси*. Одеса: ТЕС, 2015. 520 с.
9. Закон про землю в Українській Народній Республіці. *Історична правда* : веб-сайт. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/08/6/159962/> (дата звернення: 30.05.2024).